

Medine YILDIZ¹**TÜRKİYE'DEKİ ÇERKESLER VE KAYBOLMAKTA OLAN DİLLERİ:
ERTUĞRUL MAHALLESİ ÖRNEĞİ****ЧЕРКЕСЫ В ТУРЦИИ И ИХ ИСЧЕЗАЮЩИЙ ЯЗЫК: НА ПРИМЕРЕ РАЙОНА
ЭРТУГРУЛ****Özet**

Kafkasya, tarih boyunca stratejik konumu nedeniyle emperyalist güçlerin sahip olmak istediği bir coğrafya olmuştur. Kafkas halkları, Kafkasya'yı hedef alan ve yayılcı politikaya izleyen Çarlık Rusyası'na karşı özgürlükleri ve bağımsızlıkları için uzun bir süre mücadele etmişlerdir. Bu mücadele, 19. yüzyılda Rusların Kuzey Kafkasya'yı kontrol altına almasıyla sona ermiştir. Rusların elde ettikleri toprakları Ruslaştırmak istemesi, bunun için Kafkas halklarına baskı ve zulüm uygulaması kitlesel zorunlu göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Kuzey Kafkasya'dan sürgün edilen ve Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerine iskân edilen Kafkas halklarından biri de Çerkeslerdir. Çerkesler, Konya iline, yoğun olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra iskân edilmişlerdir. Çerkeslerin Konya'daki yerleşim yerlerinden biri de bugün Sarayönü ilçesine bağlı Ertuğrul Mahallesi'dir. Bu çalışmada, Çerkes (Adige) dilinin Ertuğrul Mahallesi'ndeki durumu ele alınacaktır. UNESCO'nun Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası'nda, dünyada konuşulan dillerin en az %43'ünün tehlikede olduğu ve Kafkas dillerinden Abhaz-Adige dillerinin de tehlikeli diller arasında yer aldığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışmadaki temel amaç, Ertuğrul Mahallesi'nde Çerkes dilinin bilinme oranını tespit etmek, hangi sebep veya sebeplerle tehlikeye düştüğünü ortaya çıkarmak ve günümüzde dil ölümü boyutuna ulaşmış olup olmadığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Tehlikedeki diller, Kuzey Kafkasya, Çerkes, Çerkes dili, Türkiye, Konya, Ertuğrul Mahallesi.

**THE CIRCASSIANS IN TURKEY AND THEIR DISAPPEARING LANGUAGE:
THE CASE OF ERTUĞRUL NEIGHBORHOOD****Abstract**

The Caucasus has been a geography that the imperialist powers wanted to occupy due to its strategic location throughout history. Caucassian peoples struggled a long time for their freedom and independence against Tsarist Russia, which targeted the Caucasus and followed an expansionist policy. This struggle ended with the Russians taking control of the North Caucasus in the 19th century. The Russians' desire to Russify the territories they obtained, for this the application of oppression and persecution to the Caucassian peoples caused massive forced migrations. Circassians are one of the Caucassian peoples who were exiled from the North Caucasus and settled in various regions of the Ottoman territories. Circassians were intensively settled in Konya province after the Ottoman-Russian War of 1877-1878. One of the settlements of the Circassians in Konya is Ertuğrul Neighborhood of Sarayönü district today. In this study, the status of the Circassian (Adyge) language in Ertuğrul Neighborhood will be discussed. In UNESCO's Atlas of the World's Languages in Danger, it is stated that at least 43% of languages spoken in the world are in danger and the Abkhaz-Adyge languages, one of the Caucassian languages, are also among the endangered languages. Accordingly, the main purpose of this study is to determine the rate which the Circassian language is known in Ertuğrul Neighborhood, to reveal for what reasons it is in danger and to show whether it has reached the level of language death today.

Keywords: Endangered languages, North Caucasus, Circassian, Circassian language, Turkey, Konya, Ertuğrul Neighborhood

Giriş

Kafkasya coğrafi olarak kuzeyde Don ve Volga Nehirlerinin birbirine yaklaşan güney kısımları, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz, güneyde ise Aras Nehri ile doğal sınırlarını oluşturan bölgenin adıdır. Karadeniz ile Hazar Denizi arasında doğu-batı paralelinde uzanan Kafkas Dağlarının kuzeyinde kalan kısım Kuzey Kafkasya, güneyinde kalan kısım ise Güney Kafkasya veya Trans-Kafkasya olarak adlandırılmaktadır. Çerkeslerin ana vatanı, günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Kuzeybatı Kafkasya'dır. Kafkasya'nın batı kısmında Karadeniz sahilinden Kuban Irmağı havzasına kadar olan geniş bölge ile Terek Irmağı havzasında yaşayan Kafkas halkı kendilerini

¹ Araş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, E-posta: medine.yildiz@cbu.edu.tr.

“Adige” olarak tanımlar. Ana vatanları dışında yaşadıkları yerlerde ise Çerkes olarak adlandırılırlar.² Çerkes nüfusunun ana kitlesi günümüzde Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar olmak üzere üç farklı cumhuriyette yaşar.³ Ayrıca küçük topluluklar hâlinde Krasnodar Eyaleti’nin Karadeniz kıyılarında, Stavropol Eyaleti’nde ve Kuzey Osetya’daki Mozdok şehrinde bulunurlar (Tavkul 2018: 17-20; Besleney 2016: 41). İçinde kültürel zenginlikleriyle birçok etnik grubu barındıran Kafkasya, doğal zenginlikleri, elverişli toprakları ve jeopolitik önemiyle emperyalist güçler tarafından tarih boyunca sahip olunmak istenen bir coğrafya olmuştur. Kafkas-Rus mücadelesinde 19. yüzyıl, birçok Kafkas halkı gibi Çerkesler için de bir dönüm noktasıdır.

Rusya’nın ele geçirdiği topraklardaki insanlara yönelik tehcir politikasını Kırım ve Kafkasya sahasında uygulamaya başlaması 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’na dayanmaktadır (Saydam 1997: 63). Osmanlı Devleti savaşta yenilmiş, savaş sonrası imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kabardey üzerinde sahip olduğu hakları Rusya’ya devretmiş, Kırım üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. Bu aynı zamanda Rusların Kabardey bölgesini işgal etme ihtimalini ve o güne kadar Osmanlı Devleti’nin Kırım Hanlığı üzerinden kısmi olarak kontrol edebildiği Kuban Nehri’nin güneyindeki Anapa, Soğucak ve Gelencik gibi kıyı bölgelerinin de Rus kontrolüne girme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Kıyı bölgelerindeki bu tehlikeye karşı Bâb-ı Âlî, hem siyasi hem dinî sebeplerle Ferruh Ali Paşa komutasında bir donanmayı Çerkes limanlarına göndermiştir. Ferruh Ali Paşa çok kolay olmasa da amacına ulaşmıştır. Anapa, Soğucak ve Gelencik’te imar faaliyetleri tamamlanmış, Çerkesler ile Bâb-ı Âlî arasında karşılıklı güvenin oluşması sağlanmış, bölgede İslâmiyet yaygınlaşmıştır.⁴ Kabardey bölgesindeki mücadele ise Rusların bölgeyi işgal etmesiyle tamamlanmış, böylece Rus-Çerkes mücadelesinin yönü Batı Çerkesya’ya kaymıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti Kafkasya’daki haklarından vazgeçmiş, Çerkesya kıyılarındaki birçok kale Ruslara bırakılmıştır (Kaya 2011: 79; Besleney 2016: 59-60; Saydam 1997: 35-37; Berkok 1958: 371-372). Çerkesler her şeye rağmen Ruslarla mücadele etmeye devam etmişlerdir.

Kuzey Kafkasya’nın İslamlaşmasında ve Ruslara karşı verilen bağımsızlık savaşlarında önemli bir hareket olan Müridizm hareketinin öncülerinden Şeyh Şamil’in güçlerini Çerkeslerle birleştirme gayreti sonuçsuz kalmamıştır. Şeyh Şamil’in göndermiş olduğu naiplerinden Muhammed Emin, zamanla Çerkes iç politikasının önemli siyasi ve askerî liderlerinden biri hâline gelmiştir. Kuzey Kafkasya’nın hem doğu cephesinde hem batı cephesinde birçok mücadele verilmiştir. Fakat 1859 yılında, Şeyh Şamil’in Ruslara teslim olmasıyla Çeçenistan ve Dağıstan’daki direniş sona ermiştir. Ruslar bu defa tüm dikkatini batı cephesine çevirmiştir. Muhammed Emin, bir süre daha Çerkeslerle beraber mücadele etmiştir. Hem Şeyh Şamil’in hem Muhammed Emin’in teslim olmalarıyla Çerkesler lidersiz kaldılarsa da direnmeye devam etmişlerdir. Rus ordusu ile Çerkes ve Abazalardan⁵ oluşan

² Türkiye’de “Çerkes” teriminin birbirinden farklı etnik grupların genellenerek Kuzey Kafkasya halkının tamamı için kullanılması terminolojik karışıklığa yol açmaktadır. Çalışmamızda Çerkes terimi, Adige teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. Terminoloji sorunu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Besleney 2016: 27-30.

³ 2010 nüfus sayımına göre toplam nüfus Adige Cumhuriyeti’nde 425.386, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde 474.360 ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti’nde 857.670’tir. Adige Cumhuriyeti’nde nüfusun %25.2’si Adigelerden, %63.6’sı Ruslardan; Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde nüfusun %11.9’u Adigelerden, %41’i Karaçaylardan, %31.6’sı Ruslardan, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti’nde ise nüfusun %57.2’si Adigelerden, %22.5’i Ruslardan oluşmaktadır. Rusya Federasyonu topraklarında yaşayan Çerkeslerin toplam nüfusu 718.727’dir. 516.826’sı Kabardey, 124.835’i Adigeyli, 73.184’ü Çerkes, 3.882’si Şapsığ şeklinde bölünerek kaydedilmiştir: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf, s.86-96 (Erişim Tarihi: 07.03.2020). Sovyetler Birliğinin ilk dönemlerinde Stalinist milliyet politikaları neticesinde resmîyette Adigeyliler, Çerkesler, Şapsıglar ve Kabardeyler olarak bölünen bu gruplar, resmî sınıflandırmanın aksine kendilerini Adige olarak adlandırır ve Çerkes olarak bilinirler (Besleney 2016: 41).

⁴ Çerkeslerin İslamlaşması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Özsaray 2012.

⁵ Etnik ve dilsel olarak Çerkeslerin en yakın akrabalarıdır (Besleney 2016: 41).

güçler arasındaki çarpışmalar, 1864'te⁶ Rusların Kafkasya'yı kontrol altına almasıyla son bulmuştur (Özsaray 2012: 245; Besleney 2016: 61-63).

Rusların Çerkesya'yı işgal etmek istemesinde Kafkasya'nın güvenliği ve savunması, Karadeniz'de dolaşım ve ticaret özgürlüğü, Karadeniz ve Hazar Denizi ile İran arasında güvenli bir demir yolu bağlantısına ihtiyaç duyulması gibi askerî ve stratejik nedenler vardı. Bunların yanında Ortodoks Hristiyan kültürüne sahip olan Ruslar, işgalle yetinmiyor ve işgal ettikleri yerlere Kozakları (Rus Kazakları) yerleştirerek Çerkesleri asimile etmeyi planlıyordu (Karpas 2003: 109-110; Berkok 1958: 518). Rusların politikalarına boyun eğmek, Hristiyanlaşmak ve asimile olmak istemeyen Çerkesler direnmeye çalışsalar da peyderpey Osmanlı topraklarına gelmek zorunda kalmışlardır.⁷ Bu, 1850'li yıllardan başlayarak 1917 Rus Devrimi'ne kadar dalgalar hâlinde devam etmiştir. 1862-1865 yılları arası Çerkeslerin ana vatanlarından sürüldüğü en yoğun yıllardır (Habiçoğlu 2001: 120-122; Karpas 2003: 110; Kaya 2011: 80). Sürgün edilenlerin çoğu deniz yoluyla İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum ve Varna gibi limanlara indirilmiştir. Limanlarda soğuk, açlık ve salgın hastalık nedeniyle birçok kayıp verilmiştir. Kimisi daha Osmanlı topraklarına gelemeden yığıldıkları Anapa, Novorossiysk, Tuapse ve Soçi limanlarında veya gereğinden fazla insanın bindirildiği gemilerde hayatlarını kaybetmiştir (Besleney 2016: 64-65; Kaya 2011: 80; McCarthy 2012: 41). Hayatta kalanlar da Bâb-ı Âlî tarafından Anadolu'ya, Balkanlara, bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail topraklarına yerleştirilmiştir.⁸

Ana vatanlarından sürgün edilen Çerkeslerin sayısı ile ilgili rakamlar Rus, İngiliz, Fransız ve Osmanlı kayıtlarında 700 binden 2 milyona kadar farklılık göstermektedir (Güngör 2006: 26; Karpas 2003: 110-113). Günümüzde, diasporadaki Çerkeslerin sayısı ana vatanda yaşayan Çerkeslerin sayısından fazladır. Türkiye'deki Çerkeslerin bugünkü sayısı ile ilgili rakamlar 2 milyon ile 7 milyon arasında değişmektedir (Besleney 2016: 43).

Türkiye'de, Çerkes nüfusunun bulunduğu illerden biri de Konya'dır. Konya'nın Akşehir ilçesine bağlı Alanyurt (Maruf) Mahallesi, Ulupınar Mahallesi, Yeşilköy (Yılan Yusuf) Mahallesi; Ilgın ilçesine bağlı İhsaniye (Gaziler) Mahallesi, Ormanözü (Puhtu) Mahallesi, Sebiller (Burhaniye) Mahallesi, Kadınhanı⁹ ilçesine bağlı Mahmudiye (Çerkes Atlantı) Mahallesi ve Sarayönü ilçesine bağlı Ertuğrul (Çürüksu) Mahallesi Çerkeslerin yerleşim yerleri olarak bilinmektedir.¹⁰

Çalışmadaki temel amaç, tehlikedeki diller kategorisinde yer alan Çerkes dilinin Ertuğrul Mahallesi'ndeki boyutunu ortaya koymaya yöneliktir. Çalışmaya temel teşkil etmesi ve dil ile ilişkisi bakımından önce mahallenin tarihî gelişimi ve sosyo-demografik yapısına, etnik ve kültürel kimliğine yer verilecektir. Değerlendirmeler hem aynı mahalleden olmam sebebiyle gözleme hem de uygulanan bir ankete dayalıdır. Anket formu, çevrim içi bir uygulama üzerinden hazırlanmıştır. 18 yaş ve üstünün katılabileceği ankete 76'sı erkek, 74'ü kadın olmak üzere toplam 150 Çerkes katılım sağlamıştır. Katılımcıların doğum yılları 1937 ve 2000 yılları aralığında değişmektedir:

⁶ 21 Mayıs 1864, Çarlık Rusyası'nın zaferlerini ilan ettikleri tarihtir. Bundan dolayı 21 Mayıs, Çerkesler için ana vatanlarının kaybı ve toplu sürgünün başlangıcını simgelemektedir (Besleney 2016: 63). Ana vatanda ve diasporada her yıl 21 Mayıs'ta, yapılan zulmü unutmamak, unutturmamak ve vefat edenleri anmak için törenler düzenlenmektedir.

⁷ Osmanlı'ya gelmesinde tarihî, siyasi ve dinî nedenlerin etkili olduğu görülmektedir. İslam halifesi olan Osmanlı padişahı, halifelik makamı gereğince de kendilerine iltica edenlere kapılarını açmıştır. İltica edenlere gereken şartların sağlanabilmesi devlet için bir itibar meselesiydi. Bunun dışında Osmanlı Devleti'nin Müslüman nüfusu arttırmak, yol yapımlarında çalıştırmak için insan gücü sağlamak, ordu için asker temin etmek, boş tarım arazileri değerlendirmek gibi beklentileri vardı (Karpas 2003: 110; Berber 2011: 31).

⁸ Kafkas halklarının Anadolu'ya gelmeleri ve iskânları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Habiçoğlu 1993; Bice 1991; Yaşayanlar 2015; Berber 2011; Özkiraz ve Çetin 2015; Akyüz 2008; İpek 1991.

⁹ Günümüzde Kadınhanı'nda, Tepebaşı Mahallesi'nin bulunduğu bölgede kalan ve eskiden Eşme köyü olarak bilinen köy de ilçedeki Çerkes yerleşim yerlerindedir. Çerkeslerin neredeyse tamamı buradan göç ettiğinden artık yerli halkın yaşadığı bir yerdir.

¹⁰ Bu mahallelerden İhsaniye, Ormanözü ve Ertuğrul Mahallesi dışarıdan göç almadan veya çok az göç alarak Çerkes yerleşim yeri olma özelliğini günümüze kadar korumuştur. Diğer mahallelerde ise Çerkeslerin dışarıya göç etmesi sonucu bu bölgelere yerli halkın yerleşmesi ile Çerkeslerin sayıları azalmıştır.

Yaş Grubu	Erkek	Kadın
20-29	18	19
30-39	14	22
40-49	12	9
50-59	12	16
60-69	14	4
70-79	3	3
80-89	3	1
Toplam	76	74

Ankete Katılanların Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Ertuğrul Mahallesi'nin Tarihî Gelişimi ve Sosyo-Demografik Yapısı

Çerkeslerin Kuzey Kafkasya'dan Konya'ya kalabalık gruplar hâlinde gelmeleri, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaş sonrası Rusların Kuban Oblastı'nda bazı Müslüman topraklarına el koyarak Rus Kazaklarını yerleştirme planı Yekaterinodar (Krasnodar), Maykop ve Labinsk bölgelerinde yaşayan Çerkesleri fazlasıyla rahatsız etmiştir. Kuban havalisinde yaşayan yirmi dört bin Çerkes ailesi Osmanlı topraklarına yerleşmek için izin istemiş,

Kuban Oblastı (Kaynak: Yılmaz 2017: 252)

gerekli yazışmaların da tamamlanması üzerine gelecek olanların Adana, Ankara ve Konya'ya yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır.¹¹ Sonra yirmi dört bin Çerkes ailesinden çoğu vazgeçerken yaklaşık dokuz bin beş yüz kişi Osmanlı topraklarına gelmeye karar vermiştir. Kuban havalisinden gelecek Çerkeslerin 22 Ekim 1890 tarihinden itibaren birer hafta ile dört vapura bindirilerek Novorossiysk limanından ayrılmaları, yeteri kadar boş arazi bulunduğu Adana ve Konya vilayetlerine yerleştirilmeleri uygun görülmüştür. İlk ve sonuncu vapurla gelenler Konya vilayetine yerleştirilmek üzere Antalya

iskelesine yanaşmıştır. Antalya'ya gelen Çerkesler, daimî iskân yerlerinin belirlenmemesi ve kış mevsiminin de başlaması sebebiyle bir süre Antalya'da kalmışlardır. Yerleşmeleri için sahil boylarında bazı yerler gösterildiyse de çoğu, yüksek yerlere alışık olduklarını, bu sebeple sahil ve sıcak yerlerde yaşayamayacaklarını söyleyerek Antalya'da önerilen yerleri kabul etmemişlerdir.¹² Nihayetinde beş yüz yirmi hanenin Konya sancağına gönderilmesine karar verilmiştir (Yılmaz 1996: 160-178).

Konya'ya gidecek Kanbolat Bey idaresi altında, nüfusları elli haneyi geçmeyen topluluk için yeni bir köy kurulmaması ve Lâdik köyünde yerli halkın arasına yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Antalya'dayken Lâdik'e yerleştirilmeyi kabul eden Kanbolat Bey ve idaresi altındaki topluluk, bu bölgeye geldikten sonra yerli halkın arasına yerleştirilmeye razı olmamış ve tepki göstermiştir. Bunun üzerine Çürüksu mevkiinde iskânlarına karar verilmiştir. 1892 yılının Kasım ayına doğru inşaatların

¹¹ BOA, MV. nr.50/51, Belge Tarihi: H 05.06.1307/M 27.01.1890.

¹² BOA, İ.DH. nr.1226/95953, Belge Tarihi: H 23.09.1308/M 02.05.1891.

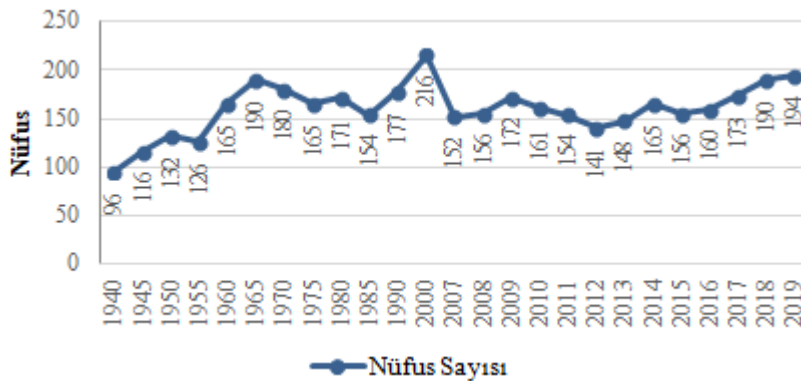
tamamlanması ile 39 hanede 154 nüfusun iskânları tamamlanmıştır. Çerkesler tarafından Saidili¹³ nahiyesi dâhilinde ve Çürüksu adıyla anılan yerde kurulan bu köye vilayet encümenince “Sultaniye” adının verilmesi teklif edilmiştir.¹⁴ Bu ad, Şûrâ-yı Devlet tarafından da uygun bulunmuş fakat Padişah II. Abdülhamit tarafından reddedilerek Ertuğrul Gazi'nin adına nispetle “Ertuğrul” adının verilmesi daha uygun görülmüştür.¹⁵ (Yılmaz 1996: 181-182). Konya'daki Çerkesler arasında Çürüksu adı günümüzde de bilinmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ertuğrul Mahallesi'nin Konya ilindeki konumu

12 Kasım 2012 tarihinde kabul edilen ve 6 Aralık 2012'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun'la, büyükşehirdeki köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır.¹⁶ Bunun neticesinde köyler, mahalle statüsüne geçmiş ve bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmıştır. Bu Kanun'la birlikte Ertuğrul da köy statüsünden çıkmış, mahalle olmuştur. Konya-Afyonkarahisar yolu üzerinde bulunan Ertuğrul Mahallesi, bağlı olduğu Sarayönü ilçe merkezine 13, Konya şehir merkezine 40 km mesafededir. Şehir merkezine en yakın Çerkes mahallesidir.

Mahallede bugün toplam 103 hane vardır. 103 hanenin 38'i Ertuğrul Mahallesi'nde sürekli yaşamakta, 65'i ise çoğunlukla tatillerde, yaz aylarında bulunmaktadır. TÜİK 2019 adrese dayalı nüfus kayıt verilerine göre 92 erkek, 102 kadın olmak üzere mahallenin toplam nüfusu 194'tür. Yine TÜİK'teki bilgilere göre geçmiş yıllardaki nüfus verileri günümüze kadar şöyledir:

Ertuğrul Mahallesi'nin Nüfus Grafiği (1940-2019)

¹³ Kadınhanı

¹⁴ BOA, İ.DH. nr.1301/26, Belge tarihi: H 15.06.1310/M 04.01.1893.

¹⁵ BOA, DH.MKT. nr.2/61, Belge Tarihi: H 07.12.1310/M 22.06.1893.

¹⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Ertuğrul Mahallesi'nin eğitim seviyesinin ise günümüzde yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcılardan sadece 3'ü okula gitmemiştir. 28'i ilkokul, 7'si ortaokul, 34'ü lise, 23'ü ön lisans, 43'ü lisans, 12'si yüksek lisans mezunudur. Ankete göre %75'inin lise ve üzeri bir eğitim programından mezun olduğu görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu genç ve orta yaştaki bireyler olup şehir merkezinde ikamet etmektedir. Mahallede sürekli yaşayanların çoğu ya emekli olmuştur ya da geçimini tarım ve/veya hayvancılık (arıcılık, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık) ile sağlamaktadır.

Ertuğrul Mahallesi'nin Etnik ve Kültürel Kimliği

Kendilerini dışarıya Çerkes veya Adige olarak tanımlayan Çerkesler, kendi içlerinde kimlik tanımlarken boy ve sülale adlarını öne çıkarırlar. Bir Çerkes yerleşim yeri olan Ertuğrul Mahallesi'nde çoğunluğu, Çerkes boylarından Abzahlar oluştururken birkaç hane de Şapsığ ve Besleney bulunmaktadır.¹⁷ Mahalledeki Abzahlar "Abide, Bidanuko, Dzibe, Haguj, Hokon, Tıj, Tıuv, Voj", Şapsığlar "Neğuj", Besleneyle ise "Adzin" sülalesinden oluşmaktadır. Ayrıca mahallede Adigeler dışında, birkaç Abaza ve Karaçay aile de vardır.

Çerkeslerin etnik ve kültürel kimliklerini ortaya koymada bir yaşam biçimi olan ve yazılı bir kaynağa dayanmayan "habze"nin önemli bir yeri vardır. Habze, Çerkeslerin yaşamını düzenleyen gelenek ve göreneklerin, toplumsal kuralların bütünüdür. "Elimden geldiğince Çerkes gibi habzeye uygun yaşamaya çalışıyorum." (K-54)¹⁸ örneği, bir Çerkes için aranan vasfı ortaya koymaktadır. Saygı temeline dayanan bir yaşama sahip toplum olarak bilinen Çerkesler "haynape" (ayıp) kavramını oldukça önemserler. Çerkes toplumu için habzeye uygun olmayan her davranış haynape sayılmaktadır. Kimliğinin ve kültürünün bilincinde olan her Çerkes için maruz kalınması oldukça ağır bir sözcük olduğundan habzeye her zaman saygı gösterilmesi beklenmektedir. Bazı katılımcılar "genç kızların düğünlerde uzun etek veya elbise giymesi, evlilerin düğüne katılmaması, düğünde kardeşlerin bir arada oynamamaları, ebeveynlerin büyüklerin yanında çocuklarını sevmemesi, eşlerin beraber görünmemeye dikkat etmesi" gibi Çerkes toplumunda yer alan bazı toplumsal değerlerin zaman zaman aksatıldığını belirterek bu davranışları eleştirmişlerdir. Toplumsal değerlerin koruyucusu ve uygulayıcısı olan daha ileri yaştaki bireyler, aynı hassasiyeti

Düğününde geleneksel kıyafeti tercih eden bir gelin. Haguj I. İnan

Mahallenin bugünkü tamatelerinden Tıuv H. Gül'ün ekip gösterisinden -1980-

¹⁷ Ankete katılanların da %80'i Abzah, % 14'ü Şapsığ, %6'sı Besleney'dir.

¹⁸ Katılımcıların kimliği, cinsiyetleri ve yaşları belirtilerek kodlanmıştır. K-54: Kadın, 54 yaşında.

gençlerden de beklemektedirler: “Gençlere birçok âdeti yapmak zor geliyor. Yolda yürürken küçükler büyüğünün solundan yürür. Küçükler büyüklere hâl hatır soramaz, sadece kendisine sorulursa cevap verir. Gelinler aile büyükleri ile konuşmaz. Yanlarında çocuklarını sevmez. Büyüklerinin yollarını kesmez, geçmelerini bekler.” (K-71). Kaybolan değerlerin ise yeniden hayata geçirilebileceğinin umudunu taşımaktadırlar: “Kaybolan pek çok şey var ama bunların hepsi kayıt altında olduğu için ihya edilmesi mümkün.” (E-80). Ayrıca habzeye hâkim kişilerin toplumda saygın bir yeri vardır. Alınacak önemli kararların veya meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için mahallenin ileri gelenlerine danışılması, habzenin ana prensiplerinden “thamate”lik geleneğinin de korunduğunu göstermektedir.

Etnik ve kültürel kimliğin tanımlanmasında kolektif bir nitelik taşıyan ritüeller de önemli bir yer tutar. Toplumun kimlik tanımlayıcısı olan ritüeller, kolektif bilinci ve dayanışmayı güçlendirmektedir (Karaman 2010: 232). Mahallede, buna en güzel örnek, geçiş dönemi ritüellerinden düğündür. İnsanların kalabalık olarak bir araya geldiği düğünlerin yaklaşık 130 yıldır Çerkes kültürüne göre

Gelin alma merasiminden

yapılması, toplumsal ve kültürel değerlerin korunması ile nesilden nesle aktarılabilmesi için oldukça önemlidir. Mahalle dışındaki Çerkeslerin de katılımıyla gerçekleşen düğünler, gecenin geç saatlerine kadar pşine¹⁹ eşliğinde kendi kültürlerine has oyunlarla bir şölene dönüşmektedir. Geleneksel oyunların oynanması sadece evliliklerde değil mahalle halkının bir araya geldiği pikniklerde, şenliklerde, asker uğurlamalarında ve bayramlarda da gerçekleşmektedir. Mahallede pşine çalmayı bilenler olduğu için yapılan düğünlerde çalgı çalacak kişinin bulunması konusunda sıkıntı çekilmemektedir. Düğünlerde yok olmuş veya yok olmaya yüz tutmuş bazı uygulamalar varsa da

mahalle halkı kendi kültürlerine uygun çalgıları çalarak, oyunları oynayarak, şarkıları söyleyerek bu kültürel mirası devam ettirmektedir. Sosyal işleve sahip olan ritüeller, dil açısından da önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü ritüeller, toplumun kendi diliyle gerçekleştiğinde bir anlam kazanmaktadır. Örneğin, eskilerde olduğu gibi bugün de düğündeki genç erkekler koro hâlinde şarkılar söyleyerek pşineyle çalınan müziğe eşlik ederler. Bu, düğünde “deju” denen bir uygulamadır. Dil bilmeseler de gençlerin düğünlere katılarak Çerkesçe şarkıları öğrenmeleri, ritüellere bağlılığın dile işlerlik kazandığını göstermektedir. Mahallede devam eden ritüellerin aksine tamamen ortadan kalkan ritüeller de vardır. Buna örnek olarak yağmur duası ritüeli gösterilebilir. “Hantse Guaşe” adı verilen bir kuklanın şarkı eşliğinde, çocuklar veya gençler tarafından ev ev gezdirilmesiyle gerçekleşen ve evlerden toplanan yiyeceklerin topluca yenmesi suretiyle sonlanan bir ritüeldir. Bu ritüelin mahallede 1970 öncesinde uygulandığı, günümüzde ise tamamen terk edildiği görülmektedir.

Yaşam biçiminin göstergesi olan geleneksel kıyafetler ve yemekler de kimliğin ve kültürün tanımlanmasında öne çıkan öğelerdendir. Çerkesler, hamur işi ve et ağırlıklı zengin bir mutfağa

¹⁹ Körüklü çalgı aletidir; günümüzde mızık, garmon ve akordeon enstrümanlarının ortak adı olarak da kullanılmaktadır.

sahiplerdir. Ertuğrul Mahallesi'nde de Çerkes mutfağına ait birtakım yemekler/yiyecekler (şipsi baste, lepsi, mamıs, şelame, haluj, halğoane, Adige kuaye vb.) günümüze kadar korunarak gelmiştir. Geleneksel kıyafet ve aksesuarların (kemer, kalpak, şarkhon vb.) kullanılması ise özel günlerde sayıları az olmakla beraber daha çok, çocuk ve gençlerde görülmektedir.

Şahıs isimleri, bireyin kendisini tanımlamasının yanı sıra kültürel ve toplumsal aidiyetin göstergesi olarak da önem taşırlar. Mahalleye bakıldığında çocuklarına kendi dillerinde ve kültürlerinde isim vermeyi tercih eden katılımcılara rastlanır. Erkekler “Beslan, Jantuğ, Alkas, Nerit, Kaşav”; kızlara “Setenay, Zenef, Nejan, Nefin, Gunef, Dijan, Neris, Sinef, Sinefin, Gupse, Jineps, Marise, Janseli” isimlerinin verildiği görülmektedir. Çocuklarına kendi dillerinde, kendi kültürlerinde isim vermeyi tercih edenlerin büyük çoğunluğu, yeni nesil anne ve babalardır. Bu isimlerin neredeyse tamamı bugün 18 yaş altı çocuklarda karşımıza çıkar.²⁰

Söz konusu kimliğin tanımlanmasında aidiyet duygusu ve yere bağlılık da önemli bir rol oynar. Aidiyet, toplum ve bireyin kendini konumlaması ve kişinin kendini oraya ait hissetmesi ile gerçekleşen bir duygu ve durumdur (Güleç Solak 2017: 20-21). Bu durumda; sürgün edilmiş, ana vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılmış halklar için iki temel coğrafyadan söz edilebilir: ana vatan ve diaspora. Bugün Ertuğrul Mahallesi'ne iskânın üzerinden yaklaşık 130 yıl geçmiştir. Ataları, Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya geldikleri ilk zamanlar oldukça zorluk çekmişlerdir. Antalya'ya yerleşmek istemeyip Konya Lâdik'e gelmeleri, Lâdik'te yerli halkın arasına yerleşmek istememeleri, kendilerine özel bir yer verilmesini beklemeleri, kendilerine gösterilen yerlerden memnun olmadıklarını ve iskân sürecinin sıkıntılı geçtiğini göstermektedir. Hatta istedikleri yerde iskân olunmazlarsa memleketlerine geri döneceklerini söylemeye başlamışlardır (Yılmaz 1996: 181). Bir asrı geçen bu süreçte mahalle hâlâ bir Çerkes yerleşim yeri olarak bilinmekte ve etnik kimliğini korumaktadır. Peki mahalle halkı kimliklerini taşırlarken aidiyet açısından, yaşanmak istenen yer açısından ana vatan ve diaspora ile ilgili bugün ne düşünmektedir? Kendilerini atalarının sürgün edildikleri topraklara mı yoksa doğup büyüdüğü topraklara mı ait hissediyorlar? Ana vatanla bir bağlantıları var mı? Ana vatana mı dönmek istiyorlar yoksa diasporada mı kalmak istiyorlar?²¹

Katılımcıların ana vatana bağlılığını ve yönelimini görebilmek için “Ana vatana dönüp yerleşmek ister misiniz?” sorusuna sebepleriyle beraber cevap vermeleri istenmiştir. 150 kişinin %22'si “Evet”, %35'i “Kararsızım” ve %43'ü “Hayır” cevabını vermiştir. “Evet” diyenler, ana vatana atalarından kalan bir

²⁰ Bunun en önemli sebebi 5.5.1972 tarihli ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 16. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan düzenlemedir. Fıkradaki “millî kültür”, “örf ve âdet” ibareleri 15.07.2003 yılında kaldırılarak doğan çocuğa “ahlâk kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar” dışında istenen ismin verilebileceği kabul edilmiştir: <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyup.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

²¹ Aslında bunlar diaspora kavramının tartışılan meseleleridir. Diaspora “1. Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer, 2. Herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte bunlara ek olarak “3. Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları, kopuntu” tanımı da verilir (Türkçe Sözlük 2011: 655). Diaspora teriminin siyasi ve sosyolojik olarak literatüre girmesi Yahudilerle ilişkilidir. Diaspora çağlar boyunca, Yahudilerin ana vatanlarından sürülmelemleri, birçok ülkeye dağılmalarını, bu dağılımın getirdiği baskı ve manevi çöküşü ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Tarihi süreç içerisinde de gurbetçileri, sürgün edilmişleri, siyasi mültecileri, yabancı yerleşimcileri, göçmenleri, etnik ve ırki azınlıkları tanımlayan daha geniş bir anlam kazanmıştır (Safran 1991: 83; Cohen 2008: 6-18). Safran (1991: 83-84), diaspora kavramının kullanılabilmesi için ana vatanları dışında yaşayan azınlık toplulukların şu özelliklerden birkaçını paylaşmaları gerektiğini iddia eder: 1. Kendileri veya ataları asıl bir merkezden en az iki bölgeye -çevre veya yabancı bölgeye- dağılmışlardır. 2. Asıl ana vatanlarının fiziksel konumu, tarihi, başarısı ile ilgili ortak hafızaya, vizyona veya mite sahiptirler. 3. Ev sahibi toplum tarafından tam olarak kabul edilmediklerine belki de hiçbir zaman kabul edilmeyeceklerine inanırlar ve bu nedenle kendilerini kısmen yabancılaşmış ve yalıtılmış hissederler. 4. Atalarının yurdunu gerçek ve ideal yurt olarak kabul ederler, koşullar uygun olduğunda da kendilerinin veya gelecek nesillerin nihayetinde dönecekleri bir yer olarak görürler. 5. Asıl ana vatanlarının korunması veya iyileştirilmesi, güvenliği ve refahı için birlikte olunması gerektiğine inanırlar. 6. Bizzat veya dolaylı olarak bir şekilde ana vatanlarıyla bağlantılarını devam ettirirler, etnik-toplumsal bilinçleri ve dayanışmaları çoğunlukla böyle bir ilişkinin varlığı ile tanımlanır. Diaspora kavramının günümüze kadar anlam genişlemesine uğrayarak gelmesi farklı tanımlara ve sınıflandırmalara yol açmış; ana vatandan ayrılma sebebi, ana vatanla ilişkilerin devam ettirilip ettirilmemesi, geri dönüş hareketi gibi bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çerkesler için klasik diaspora tanımında yer alan bazı maddeler tartışmaya açılabilir de tarihin tanıklık ettiği bir gerçek vardır; o da özgürlükleri ve bağımsızlıkları için verdikleri mücadelelerin aleyhlerine sonuçlanması neticesinde Çerkeslerin 19. yüzyılda Çarlık Rusyası tarafından ana vatanlarından sürgün edilmeleri ve bugün Türkiye, Suriye, Ürdün, İsrail başta olmak üzere birçok ülkede varlıklarını sürdürüyor olmalarıdır. Bu, değişmez bir gerçek olduğundan üzerinde durmak istediğimiz asıl konu, ana vatana bağlılık ve ana vatana yönelim meselesidir. Ana vatana bağlılık ve ana vatana yönelimi diasporal kimliğin temel bir özelliği olarak gören teorilerin aksine bu bağlılığın ve yönelimin temel bir özellik olmadığını iddia eden görüşler de vardır (Clifford 1994: 305-306).

miras olarak görmekte ve vatan olarak benimsedikleri, kendilerini ait hissettikleri bir coğrafya olarak tanımlamaktadırlar. Ana vatana derin bir sevgi, özlem ve merak duyduklarını belirtirler. Ana vatani; âdet ve geleneklere, kültüre daha uygun yaşayabilecekleri ve günümüzden daha iyi imkânlarla karşılaşabilecekleri bir yer olarak tasavvur etmektedirler. Ayrıca ana vatana geri dönüş yapmayı, unutulmaya başlayan dil ve kültürel değerleri tekrar kazanıp yok olma tehlikesinden kurtarabilmek için bir umut olarak görmektedirler. “Kararsızım” diyenler, Türkiye’de doğup büyüdüğü için ana vatana uyum sağlayıp sağlayamayacakları konusunda tereddüt etmektedirler. Daha önce ana vatani görmemiş, ziyaret etmemiş bireyler kendilerini maddi ve manevi neyin beklediklerini bilmediklerinden kararsız kalmaktadırlar. Türkiye’de kurulu bir düzenlerinin olması, ailelerinin ve akrabalarının Türkiye’de bulunması, yaşam kalitesi ve eğitim ile gelir düzeyindeki memnuniyet kararsızlığa düşüren etkenlerdendir. Ana dili bilmemenin eksikliği, Adigey Cumhuriyeti’nin özerk bir bölge olması da tereddüde sebebiyet vermektedir. Kısaca, gidip görmek istenilen ama yerleşmek söz konusu olunca tereddüt edilen bir yer olarak görülmektedir. “Hayır” diyenler de sebep olarak “Kararsızım” diyenlerle hemen hemen aynı şeyleri düşünürler. Bu sebepler dışında, dilin ana vatanda yaşatılabildiğini fakat âdet ve gelenek gibi değerlerin ana vatanda da eskisi gibi olmadığını öne sürerek diasporada kalmanın daha doğru olduğunu düşünenler de vardır. Ayrıca, “Türkiye’de doğup büyüdüğüm için ana vatanım burası.” (K-47), “Doğduğum topraklara ait hissediyorum kendimi.” (K-37) örneklerinde olduğu gibi doğup büyüdüğü Türkiye’yi ana vatan olarak benimsediklerini ve kendilerini Türkiye’ye ait hissettiklerini, bu sebeple geri dönmeyi düşünmediklerini ifade edenlere de rastlanır. Özetle, kendilerini ana vatana ait hissedenler olduğu gibi diasporaya ait hissedenlerin de olması ve kendilerini diasporada yabancı hissetmemeleri, çoğunluğunun ana vatana dönüp yerleşmekte isteksiz veya kararsız olması klasik diaspora tanımlarındaki beklentileri karşılayan bir sonuç değildir. Fakat bu durum teorik perspektiften bakıldığında Çerkeslerin etnik bir diaspora olduğu iddiasını da değiştirmemektedir (Beslney 2016: 19).

Tij İlkey Misafirhanesi önünde Tij
C. Ülker ve H. Ülker

Mahalle halkı, ana vatanla bağlantılarını koparmış değildir. Katılımcılardan 14 kişi ana vatani görmüştür ve görenlerin çoğunluğu 20-45 yaşları arasındadır. Mahalleden bir kişi Adigey Cumhuriyeti’nin başkenti Maykop’a yerleşerek hayatını orada devam ettirmektedir. Bir de senenin birkaç ayını geçirmek için Maykop’a giden bir aile vardır. Diğerleri kısa süreli ve gezi amaçlı gitmişlerdir. “Ana vatana dönüp yerleşmek ister misiniz?” sorusuna ana vatani görenlerden 6’sı “Evet”, 6’sı “Kararsızım” ve 2’si “Hayır” cevabını vermiştir. Kuzey Kafkasya’dan, her Çerkes’in hem doğa güzelliğini görmeleri hem de aidiyet duygusunu hissetmeleri açısından gidip görülmesi gereken bir coğrafya olarak bahsedilmiştir: “İlk ayak bastığımda aidiyet hissettim, evime gelmiş gibiydim ve üzümlere ayrıldım.” (K-31), “Tarih, kültür, doğa bakımından çok güzel ve tabii diaspora için özel bir yer.” (K-36a), “Ana vatana gidiyorum, oradaki akrabalarımızla görüşmeye devam ediyorum. Geri dönüşü destekliyorum. Yaşayabileceğim, manevi bağlarım olan, her gittiğimde daha çok bağlandığım yer. Bir gün orada yaşayacağım.” (E-42). Bunların yanında çifte vatandaşlık talepleri de dile getirilmiştir. Geçim imkânlarının fazla olmaması, düşünce ve inanç özgürlüğünün kısıtlı olması, teknolojiye Türkiye’den daha geride kalması gibi ana vatana yönelik eleştiriler de

yapılmıştır. “Onlar bizim Türkleşmemizden daha çok Ruslaşmışlar.” (K-53) örneğinde olduğu gibi Çerkeslerin ana vatanlarında asimile olduklarını düşünenler de vardır. Mahalle halkından ana vatani ziyaret edenlerin olması ve bir kişinin Maykop’a yerleşerek hayatını orada devam ettirmesi ana vatanla bağlarının kopmadığını göstermektedir.

Ayrıca bugün Maykop’ta bulunan, 2018’de faaliyete geçen “Maykop Tj İlkay Dönüş Yolu Misafirhanesi” de ana vatan-diaspora ilişkilerinin kurulmasında kolaylık sağlamaktadır. Misafirhaneye adı verilen İlkay Ülker (1976-2013) Ertuğrul Mahallesi’nden olup İstanbul’da ikamet eden ve Çerkes dili, tarihi, kültürü ile oldukça ilgili biriydi. Adigey’e yerleşmenin hazırlığında iken ana vatanda, trafik kazasında vefat etmiştir. Adı verilen bu misafirhane Maykop’a giden Kafkasyalıların konaklama ihtiyacını karşılamak, vatandaşlık işlemlerinin yürütülmesini kolaylaştırmak ve adaptasyonlarını sağlamak amacıyla faaliyete geçmiştir.

Diasporada, kimlik ve kültürlerini tanıtmayı, korumayı ve devam ettirmeyi; faaliyetleri ile halkın birlik, beraberlik ve dayanışma duygularını canlı tutmayı hedefleyen dernek ve vakıfların varlığı da önemli bir yer tutar. Türkiye’de etnik ve kültürel nitelikte birçok Çerkes derneği kurulmuştur. Bu derneklerden biri de 1990 yılında Konya’da kurulan Kuzey Kafkas Kültür Derneğidir. Dernek; 2002 yılında Konya Kafkas Derneği, 2013 yılında etnik kökeni göz önüne alarak Konya Çerkes Derneği adını almıştır. Ertuğrul Mahallesi, Konya Çerkes Derneğinin kuruluşundan bu yana yönetimde ve faaliyetlerde yer almış, yer almaya da devam etmektedir. Bununla beraber kendi faaliyetlerini yürütebilmek için 2015 yılında “Ertuğrul Mahallesi Eğitim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği” adında bir dernek kurmuşlardır. Yediden yetmişe katılımının sağlanacağı organizasyonların yapılmasını birlik, beraberlik ve kültür aktarımı açısından önemli bulan dernek, kurulduğu yıldan

Büyük Çerkes Sürgünü'nün 155. yılı anısına hazırlanan programdan -21.05.2019-

İtibaren sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. 21 Mayıs 1864 Büyük Çerkes Sürgünü'nün ana vatanda ve diasporada çeşitli etkinliklerle anıldığından bahsetmiştik. Mahallede de 21 Mayıs 2019 tarihinde -Büyük Çerkes Sürgünü'nün 155. yılında- atalarına yapılan zulmü ve sürgünü konu edinen bir program hazırlanmıştır. Dernek başkanının ve bir thamatanin sürgünü anlatan konuşmalarından sonra açık alanda sinevizyon gösterimi yapılmış, gençler de ellerindeki meşalelerle bu gösterime eşlik etmiştir. Şimdiye kadar sürgünü anmak için imkân dâhilinde şehir merkezinde veya şehir dışındaki faaliyetlerde yer alan mahallelinin ilk defa kendi mahallesinde katılabileceği bir program olması sağlanmıştır.

Büyük Çerkes Sürgünü'nün 156. yılı anısına ise mahallenin 1200 metre karelik ortak kullanım alanına ağaç dikilmiş, ağaçlandırma alanına Büyük Çerkes Sürgünü'nün tarihi ad olarak verilmiştir. Kahvaltı etkinliği, spor turnuvalarının yapılması, Ertuğrul Mahallesi Konağı'nda oluşturulan okuma salonundaki kütüphanenin zenginleştirilmesi, ihtiyaç sahiplerinin sosyal yardımlardan istifade etmesinin sağlanması gibi faaliyetler de dernek tarafından yürütülmeye devam etmektedir. Hem mahalle halkının hem de Konya'da veya başka şehirlerde ikamet eden mahallelinin bayramlar, düğünler ve cenazeler dışında da sosyal ve kültürel faaliyetlerde birlikte olması kültür aktarımı bağlamında önem arz etmektedir. Dernek kurulmadan önce de mahalle halkı, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bir araya gelmekteydi. Mahallede bir derneğin bulunması, bu tür faaliyetlerin düzenli yürütülmesini sağlamış olmaktadır.

Ertuğrul Mahallesi'nin Dil Durumu

Birçok etnik grubu barındıran Kafkasya, dil çeşitliliği açısından da zengin bir coğrafyadır. Eski Arap tarihçi ve coğrafyacıların tabiriyle Cebelü'l-Elsine yani Diller Dağı'dır. Bugün Kafkasya'da yaşayan halkların büyük çoğunluğu Kafkas, Hint-Avrupa ve Altay dil ailelerine mensup dilleri konuşmaktadırlar. Kafkas dilleri, Abhaz-Adige dilleri ve Çeçen-Lezgi (Nah-Dağıstan) dilleri olarak iki ana grupta sınıflandırılmaktadır.

Adige dili kendi içerisinde batı ve doğu olmak üzere iki temel lehçeye ayrılmaktadır. Batı Adige lehçesi Natuhay, Şapsığ, Abzah, Hatkoy, Bjeduğ, Temirgoy (Çemguy), Mamhığ, Yecerikoy ve Mehoş boylarının konuştuğu lehçedir. Doğu Adige lehçesi ise Kabardey ve Besleney boylarının konuştuğu lehçedir. Batı Adige lehçesi Adigey Cumhuriyeti'nde, Doğu Adige lehçesi de Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetlerinde konuşulmaktadır (Tavkul 2018: 20-21). Kuzey Kafkasya'daki Çerkes nüfusunun %75'ten fazlasını Doğu Çerkesleri oluştururken diasporadaki Çerkes nüfusunun yaklaşık %75'ini Batı Çerkesleri oluşturmaktadır (Besleney 2016: 44).

UNESCO'nun Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası'nda (Atlas of the World's Languages in Danger) dünyada konuşulan dillerin en az %43'ünün tehlikeli diller sınıfına girdiği belirtilmiştir. Atlasta, Kafkas dil ailesinden Abhaz-Adige dilleri de tehlikedeki dünya dilleri arasında yer alır.

Tehlike altındaki diller, risklerinin derecesine göre "kırılgan, belirgin bir şekilde tehlikede, ciddi tehlikede, çok ciddi tehlikede, yok olmuş" şeklinde

Ertuğrul Mahallesi Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
21 Mayıs 1864 Ağaçlandırma Alanı

tasnif edilmiştir.²² Abhaz-Adige dillerinin risk dereceleri haritada “kırılgan” olarak işaretlenmiştir. “Kırılgan” olarak tasnif edilen dillerin özelliği ise şudur: Çocukların ya da ailelerin çoğu ana dillerini konuşurlar fakat bu belirli sosyal alanlarla -çocukların ebeveyn ve büyük ebeveynleriyle etkileşim içinde oldukları ev vb.- sınırlı olabilir.²³ Atlasta, diasporadaki nüfusun ana vatandan daha çok olmasına rağmen Adige dili sadece ana vatandaki bölgelerde haritalandırılmış, diaspora hesaba katılmamıştır.

Tehlikedeki diller arasında yer alan Adige (Çerkes) dilinin Ertuğrul Mahallesi’ndeki bugünkü durumu nedir? Güvende değilse hangi sebep veya sebeplerle tehlikeye düşmüştür? Tehlike, dil ölümü boyutuna ulaşmış mıdır? Bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle dil bilmeyenler ve bilenler tespit edilmiş, ardından veriler yaş grubuna göre tasnif edilmiştir. Ankete katılan 150 Çerkes’ten Çerkes dilini bilmeyenlerin sayısı ve bilenlerin seviyeleri yaş grubuna göre şöyledir:

Yaş Grubu	Bilmiyorum	Anlıyorum ama Konuşamıyorum	Anlıyorum ve Konuşabiliyorum	Anlıyor, Konuşuyor ve Okuyup Yazabiliyorum
20-29	29	7	1	-
30-39	27	7	1	1
40-49	14	5	2	-
50-59	8	13	7	-
60-69	7	7	3	1
70-79	-	-	6	-
80-89	-	-	3	1
Toplam	85	39	23	3

Tablodan çıkan sonuca göre 150 kişinin %57’si “Bilmiyorum”, %26’sı “Anlıyorum ama konuşamıyorum”, %15’i “Anlıyorum ve konuşabiliyorum”, %2’si “Anlıyor, konuşuyor ve okuyup yazabiliyorum” seçeneğini işaretlemiştir.

Diller durduğu yerde tehlikeye girmediği gibi Ertuğrul Mahallesi’nde de Çerkes dili birden veya sebepsiz şekilde tehlike boyutlarına ulaşmış değildir. Bunun tek bir sebebi olmamakla birlikte en büyük sebebi ana dili bilen kişilerin kendinden sonra gelen kuşaklara dili öğretmemesi, dil aktarımının sağlanamamasıdır. Mahallenin thamatelerinden F. İnan’ın (1931-2017) “*Diğer köylere bakarak bizim âdetlerimiz daha iyi durumda. Yalnız bir kabahatimiz var. Yeni nesillere Çerkesçe öğretmedik. Bu bizim çok büyük bir eksikimiz. Çoğunluğu Türkçe konuşuyor. Şimdi Çerkesçe konuşan kalmadı. Bunda asıl kabahat büyüklerimizindir, atalarımızdır.*”²⁴ ifadesi; yine mahallenin thamatelerinden C. Ülker’in (80) 25 Ağustos 2019’da Ertuğrul Mahallesi Konağı’nda gerçekleşen kahvaltı etkinliğinde Çerkesçe konuştuktan sonra “*Çoğunuz Adıgabze²⁵ bilmediğiniz için anlayamadınız, gayet normal. Bu hata anlayamayanların değil, benim ve benden büyük insanların hatası.*” demesi bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim anket sonuçlarımız da bunu desteklemektedir. Katılımcıların çoğu, Çerkes dilinin tehlikeye girmesinin dil bilenlerin kendinden sonraki nesille konuşmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Anket sonuçları, mahalledeki Çerkes dilinin aktarımı konusunda bundan sonrası için de olumlu bir tablo çizmemektedir. Sonuçlara göre Çerkes dilini bilmeyen %57’lik kesim

²² Kuşaklar arası dil aktarımının yanı sıra konuşurların kesin sayısı ve toplam nüfustaki oranları, dil eğitimi ve okuryazarlık için materyallerin bulunabilirliği, yeni alanlara ve medyaya cevap verebilme, belgelerin türü ve niteliği, resmî ve kurumsal dil politikaları, dil kullanım alanlarındaki değişimler, topluluk üyelerinin kendi dillerine karşı tutumu gibi ölçütlere göre dillerin güvende veya tehlikede olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192416/PDF/192416eng.pdf.multi>, s.5 (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

²³ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>, s.12;41 (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

²⁴ F.İnan’ın cümleleri, 2007 yılında çekilmiş bir video kaydından alınmıştır.

²⁵ Adige dili

dil aktarımını sağlayamayacak, Çerkes dilini anlayan ama konuşamayan %26'lık kesim ise konuşamadığından dil aktarımı konusunda yeterli olamayacaktır. Toplam %83'lük bu oran, azımsanacak bir seviye değildir. %17'lik kesim ise Çerkes dilini gelecek kuşaklara aktarabilecek seviyedir. Fakat burada da dikkat edilmesi gereken şey, dil konuşurlarının yaşlarıdır. Dile hâkim olan kişilerin daha çok 70 yaş ve üstü kişiler olduğu görülmektedir. Ortalama konuşmacı yaşındaki artış, dilin yok olma yolunda ilerlediğinin kuvvetli bir göstergesidir (Crystal 2015: 31). Çünkü dilin nabzı en genç kuşakta atar. Diller evde ana, baba ya da bakımı üstlenen başkaları tarafından çocuklara doğal yollarla aktarılmaktan çıktıklarında tehlikede altındadır (Nettle ve Romaine 2002: 24). Mahallede çocukların ve genç kuşakların bugünkü dil durumu iç açıcı değildir. Anne-baba olan veya olabilecek, dil aktarımını küçük yaşta çocuklara sağlayabilecek 20-49 yaş aralığına bakıldığında konuşur düzeydeki %5'lik oran ve dil aktarımı sağlanabilmiş sadece üç çocuğun olması dilin gelecekteki durumu açısından ne denli tehlikeli olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶

Katılımcıların bir kısmı, dil aktarımının sağlanamamasının dış evliliklerden kaynaklandığını belirtmiştir. Mahalle halkı iç evliliği yani Çerkeslerin Çerkeslerle evlenmelerini dil ve kültür aktarımı bağlamında gerekli görmektedir. Mahalledekilerin bir kısmının birbiriyle akraba olması ve Çerkeslerde uzak da olsa akraba evliliğinin olmaması mahalle dışından evliliği bir yerde gerekli kılmıştır. Katılımcıların %70'i evlilik yapmıştır.²⁷ Evlilik yapanların %70'inin Çerkes ile evlendiği, bunlardan sadece %9'unun mahalle içinden evlilik yaptığı görülmektedir. Ertuğrul Mahallesi'nde iç evlilik daha çok etraftaki Çerkes mahallelerinden İhsaniye, Ormanözü, Sebiller, Alanyurt ve Mahmudiye'den yapılmıştır. Konya'daki Çerkes yerleşim yerlerinden başka Çerkeslerin yoğun olarak yaşadığı Eskişehir, Afyon, Kahramanmaraş, Tokat, Düzce illerinden Çerkeslerle de evlilikler yapılmıştır. Bir yandan da eski nesilde olduğu gibi yeni nesilde de dış evlilikler devam etmektedir. Katılımcılar, dış evliliklerin, özellikle mahallede yaşayan erkeklerin Çerkes olmayanlarla evlenmesinin dil aktarımını olumsuz etkilediğini ifade ederler. Anket sonuçları da ana dilini bilmeyen Çerkeslerle yapılan evlilikler²⁸ ile dış evliliklerin²⁹ dil öğrenimini ve aktarımını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Katılımcıların bir kısmı da dil aktarımının sağlanamamasının şehre göçten kaynaklandığını belirtmiştir. Öncesinde köy statüsünde olan bu yerleşim yerine ilk yerleşenler uzun bir süre hayat mücadelesi vermişlerdir. Daha sonrakiler devletin 1950'li yıllarda kendilerine dağıttığı Kolukısa'daki arazileri, kendi sınırlarındaki arazileri ekerek ve hayvancılık yaparak ekonomilerini düzeltmeye çalışmışlardır. Daha iyi imkânlarda çalışmak isteyenler ise şehre göç etmeye başlamıştır. Ekonomik sebepler gibi eğitim de şehir merkezine göçe neden olmuştur. Köyde sadece ilkokul bulunduğundan ilkokuldan sonraki eğitime devam etmek isteyenler, şehre yerleşmeyi tercih etmişlerdir.³⁰ Her ne kadar şehir merkezine uzak bir yerleşim yeri olmasa da bugünkü ulaşım kolaylığının olmaması göçü

²⁶ Katılımcılardan 41 bireyin 18 yaş altı çocuğu vardır. Toplam çocuk sayısı 54'tür. Dil aktarımı sağlanabilmiş sadece 3 çocuk bulunmaktadır. 3 çocuktan ikisi (kardeş) bugün Adıgey Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Çerkesçeyi annesinden öğrenmişlerdir. Diğerinin ise sadece babası Çerkesçe bilmektedir. Ebeveynlerden çocuğuna dil aktarımını sağlayanlar, mahallenin gelini ve damadadır.

²⁷ Katılımcıların %30'u bekâr, %68'i evli, %1'i dul, %1'i boşanmıştır.

²⁸ Katılımcılarda iç evlilik %70'tir. Bunlardan %39'u Çerkesçeyi bilmemekte, %31'i anlayabilir ama konuşamaz durumda, %30'u konuşur düzeydedir. İç evlilik yapanların yarısının eşi Çerkes dilini bilmemektedir. Katılımcıların ebeveynlerinde ise iç evlilik %65 oranındadır. Katılımcılardan %17'si konuşur düzeyde Çerkesçe bilmektedir. Konuşur düzeydeki katılımcıların %85'inin hem annesi hem babası Çerkes'tir, hepsi de Çerkesçeyi bilmektedir. Katılımcılardan %26'sı Çerkes dilini anlayabilir ama konuşamaz durumdadır. Bu katılımcıların %56'sının hem annesi hem babası Çerkes'tir. %59'unun hem annesi hem babası, %14'ünün sadece annesi, %27'sinin sadece babası Çerkesçe bilmektedir. Katılımcıların %57'si ise Çerkes dilini bilmemektedir. Bu katılımcıların %63'ünün hem annesi hem babası Çerkes'tir. %39'unun hem annesi hem babası, %9'unun sadece annesi, %32'sinin sadece babası Çerkesçe bilmekte, %20'sinin annesi de babası da Çerkesçe bilmemektedir.

²⁹ Katılımcılarda dış evlilik %30'dur. Bunlardan %68'i Çerkesçeyi bilmemekte, %26'sı anlayabilir ama konuşamaz durumda, %6'sı konuşur düzeydedir. Katılımcıların ebeveynlerinde ise dış evlilik %35 oranındadır. Bunun katılımcılara yansımaları şöyledir: %60'ı Çerkesçeyi bilmemekte, %32'si anlayabilir ama konuşamaz durumda, %8'i konuşur düzeydedir.

³⁰ Katılımcılardan 33 kişi, ilkokulu, Ertuğrul Köyü İlkokulunda okumuştur. Öğrenim gördükleri yıllar, 1955-1989 yılları arasındadır. Okul, 1990'dan sonra öğrenci yetersizliği sebebiyle kapatılmıştır. Bugün mahallede bir okul bulunmamakta, öğrenciler il merkezine veya taşınmalı eğitim sistemi ile Sarayönü'ne gitmektedir.

gerekli kılınmıştır. Zamanında yapılmış bu göçlerin köyle irtibatın tamamen kesilmesi veya köye yabancılaşma boyutunda olmadığını da eklemek gerekmektedir. Yine de şehirler kimliğinin, sosyokültürel yapının ve ana dilin korunması açısından etnik topluluğun bir arada yaşaması için uygun olan küçük yerleşim yerlerinin yerini tutmamaktadır. Çoğunluğu gençlerden oluşan nüfusun hem ekonomik hem eğitim sebebiyle şehre göç etmesinin de Çerkes dilinin öğrenilmesi ve aktarılmasında olumsuz bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Üst kültürle (hâkim kültürle) kurulan yoğun temas (dış evlilik, iş, eğitim vb.), alt kültürü oluşturan fert ve toplumların ana dillerinin kullanım alanını daraltır ve işlevsiz hâle getirir (Karabulut 2005: 34). Konuşuru kalmayan dillerin yok olması kaçınılmazken baskın dile yenilip işlevini kaybeden, azınlıkta kalan dillerin de tehlike altında olduğu ve zamanla ortadan kaybolacağı öngörülür (Aitchison 2001: 235). Katılımcılardan sadece %3'ünün evinde Çerkesçenin baskın dile yani Türkçeye yenilmeyerek her zaman konuşulduğu görülmektedir. Bunun dışında, Türkçe evlerdeki yerini almıştır.³¹ Bir katılımcının “*Nesilden nesle aktarılmadığı için kayboldu, Çerkesçe yerine Türkçe konuşula konuşula yitip gitti. Türkleşildi. Kısacası keşke düğün ve âdetlerimize sahip çıktığımız gibi dilimize de sahip çıkabilseydik, onlar bize kalan en büyük miras hâlbuki. Birçoğumuz bu mirasın en değerlisini, dilimizi kaybettik.*” (K-36b) örneği baskın dil Türkçenin, yaklaşık 130 yıl önce bu yerleşim yerinde herkes tarafından bilinen Çerkesçenin yerini aldığı göstermektedir. Bugün Ertuğrul Mahallesi’nde Türkçe bilmeyen çocuk ya da ileri yaşta Çerkes bulunmamaktadır. 50 yaş altının %95’i Çerkes dilini bilmemektedir ve dil bilen büyükler özellikle bu gruptakilerle Türkçe konuşmaktadır. Katılımcıların “*Dil bilenlerle aynı ortamda bulunduğum zaman konuşurum.*” (K-59), “*Büyüklerimizle bir araya geldiğimizde Çerkesçe konuşuyoruz.*” (K-50), “*Komşularımız Çerkesçe bilmiyor.*” (K-79) şeklindeki ifadeleri, dilin şartlara bağlı olarak ve sınırlı bir ortamda kullanıldığını göstermektedir.

Johanson, tehlike altındaki dillerin zayıflıklarının temel sebebini sosyal işlev kaybı olarak görür. Diller, kendilerine ihtiyaç duyulmadığında; yani ailelerin bu dili kendi çocuklarına aktarmak için çabalamalarını gerektirecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığında yok olmaktadır. Bunun sonucunda genç kuşak, daha çekici ve prestijli bulduğu için baskın dile yönelince ana dilini tehlikeye atmış olmaktadır (Johanson 2016: 54). Ankette, Çerkes dilini bilmeyenlere Çerkesçeyi öğrenmek isteyip istemedikleri sorulduğunda katılımcıların “*Gerek duymuyorum.*” (K-55), “*Artık ilgimi çekmiyor.*” (K-33), “*Önceliğim farklı diller.*” (K-20), “*Şu anlık ayıracak vaktim yok.*” (E-25) şeklinde cevaplar vermesi bu durumu açıkça göstermektedir.³² Çerkes dilini öğrenmek isteyenler ise ana dili olarak gördükleri Çerkes dilinin gelecek nesillere aktarılabilmesi için dil öğrenimini gerekli görmekteyler. Ana dili bilmemenin eksikliğini hissetmekte, kendi halkıyla ana dilinde iletişim kuramamanın üzüntüsünü yaşamaktadırlar. Asimile olmamak, millet olarak var olabilmek için dil öğrenimini ve aktarımını elzem görürler. Çerkeslerin en büyük değerlerinden habzenin dil ile birlikte yaşatılabileceği görüşündedirler. Görüldüğü üzere bir topluluğun içinde tutumların birbirinden farklı olacağı kaçınılmazdır. Bir kişi atalarının dilini gereksiz ve faydasız görebilirken bir başkası hiçbir işlevsel argüman ortaya koymasa bile onda manevi veya psikolojik güç kaynağı bulabilmektedir (Crystal 2015: 124).

Mahalle halkının çoğunluğu, kendilerine miras kalan dilin tehlikede olduğunun farkındadır ve gelecek nesillere aktarılamayacağını kaygısı içindedir. Fakat farkında olmaları ve kaygılarına rağmen dilin seyrini olumlu yönde değiştirecek nitelikte bir girişimde bulunmadıkları görülmektedir. Dili kendi kaderine terk etmek istemeyenler, bu olumsuz gidişatın değiştirilebilmesi için ailelerden, toplumdan ve devletten beklentilerini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan dil bilmeyenlerin %49’unun Çerkes

³¹ Sonuçlara göre Çerkes dilinin evde konuşulma sıklığı %39 “hiçbir zaman”, %23 “nadiren”, %26 “bazen”, %9 “çoğu zaman” ve %3 “her zaman”dır.

³² Dil bilmeyen 85 kişinin 73’ü Çerkesçeyi öğrenmek istediğini, 12’si öğrenmek istemediğini belirtmiştir.

dilini öğrenmek için bazı yollara başvurduğu görülmektedir. Çerkes derneklerinde veya internet üzerinden eğitim veren kurslara katılım sağlayarak, videolar izleyerek, dil bilenlerden yardım alarak, bireysel araştırmalar yaparak, sözlük gibi materyaller elde ederek dili öğrenmeyi denemişlerdir. Tüm bunlara rağmen dili bilip bilmedikleri sorulduğunda “Bilmiyorum.” kısmının işaretlenmesi, bu denemelerin kalıcı bir öğrenmeye dönüşmediğini göstermektedir. Dili konuşur düzeyde öğrenenlerin anne-baba ve dede-nine gibi aile büyüklerinin konuşmaları sonucu öğrendikleri görülmektedir. Bu sebeple mahalle halkının öncelikle dil bilen ebeveynlerden ve dede-ninelerden aile içerisinde çocuklarıyla ve torunlarıyla küçük yaştan itibaren sürekli Çerkesçe konuşmasını istemeleri sebepsiz değildir. Dil bilenlerin mahalle, dernek, arkadaş çevresi gibi aile dışındaki ortamlarda da konuşmasını önemli görürler. Böylece dil öğrenme ve aktarımına faydalı olabilecek ortamların ortaya çıkmış olacağını ve dilin sosyal bir işlev kazanabileceğini düşünürler.

Aile büyüklerinden ve yakın çevreden başka eğitimcilerin, kurumların ve kuruluşların da desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtirler. Ana dilleri ile TRT’den yayın yapılabilecek televizyon ve radyo kanallarının olması, dil eğitimi için katılımcılar tarafından gerekli görülmekte ve talep edilmektedir. Bir katılımcının “*Millî Eğitim Bakanlığı, Halk Eğitim Merkezleri ve dernekler, federasyonlar aracılığıyla daha yaygın ve etkin eğitim verilebilir. Çerkes Dili ve Edebiyatı mezunlarına iş olanakları sağlanabilir.*” (E-27) ifadesi Çerkesçenin işlevsel hâle getirilme sürecinde eğitimcilerden, kurum ve kuruluşlardan destek sağlanabileceğine dikkat çeken bir örnektir.³³ Uygun ve etkin olduğu sürece eğitimciler, resmî kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve teknolojik imkânlar dilin öğrenilmesi ve devam ettirilmesinde önemli unsurlardır. Ne kadar önemli olsa da bu unsurlar, dilin aile içinde kullanılmamasını telafi edemezler (Nettle ve Romaine 2002: 306). Dilin geleceği ile ilgili kaygı duyan katılımcılar da beklentisinde bunu incelemektedirler, yani evdeki dil konuşurlarının vasıtasıyla Çerkesçenin önce aile içinde kullanılan bir dil olması gerektiğini düşünmektedirler.

Ertuğrul Mahallesi’ndeki Çerkesler, dillerini bugüne kadar sözlü bir şekilde devam ettirmişlerdir. Anket sonuçlarına göre katılımcıların sadece %2’si Çerkes dilinde okuma-yazma bilmektedir. İlk ve ikinci nesilde bu oran da görülemez. Çünkü ilk nesil, ana vatandan ayrılırken ana dilinde okuma-yazma bilmiyordu. Çerkesler ana vatanda yakın bir zamanda, 19. yüzyılın ilk yarısında, dillerini yazılı dile dönüştürebilmiştir.³⁴ Bugün Ertuğrul Mahallesi’nde olduğu gibi Türkiye’deki Çerkeslerin çoğunluğu Çerkes dilini yazı dilinden uzak, sözlü bir şekilde devam ettirmektedir. Dilin tehlikede olduğunu gören ve gelecek nesle aktarımı konusunda kaygı duyanlar (dil konuşurları, bilim insanları, kurum ve kuruluşlar vb.) Çerkesçenin öğretilmesi için harekete geçmiştir. Türkiye’de Çerkesçenin öğretilmesi alfabe tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Çerkes dilinin ana vatandaki gibi yani Kiril alfabesi ile öğrenilmesinin gerekli olduğunu düşünenler olduğu gibi, hâlihazırda kullanılan Latin alfabesi ile daha kısa sürede dillerini öğrenecekleri ve okuyup yazabilecekleri seviyeye geleceklerini düşünenler de vardır.³⁵ Türkiye’de henüz bu konuda bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Ertuğrul

³³ Çerkesçe Türkiye’de Düzce Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi olmak üzere iki üniversitede, akademik düzeyde öğretilmektedir. Düzce Üniversitesi Çerkes Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı 2013-2014, Erciyes Üniversitesi Çerkes Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı 2018-2019 eğitim-öğretim yılında lisans programında öğretime başlamıştır. Millî Eğitim Bakanlığının kararıyla 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren ortaokullarda (5, 6, 7 ve 8.sınıflarda) seçmeli dersler kapsamında haftada iki saat olmak üzere “Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersine yer verilmiştir. Seçmeli dersler kapsamında okutulan diller arasında Adigece de yer almaktadır. Seçmeli dersin okutulabilmesi için okullarda en az 10 kişinin aynı dersi seçmesi gerekmektedir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından “Yabancı Diller Adigece A1 Seviyesi Kurs Programı” hazırlanmış ve Bakanlık Makamının 29.09.2017 tarihli ve 15423715 sayılı kararı ile program onaylanmıştır. Halk Eğitim Merkezlerinde taleplere göre A1, A2 ve B1 seviyelerinde Adigece yer almaktadır. Dersin açılabilmesi için en az 12 kişilik bir grup oluşturma ve öğretmen/usta öğretici bulundurma şartı vardır: <http://hbogm.meb.gov.tr/www/kurs-programi-onaylari-29092017/icerik/696> (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

³⁴ Çerkes yazısının tarihçesi için bk. Paşu 2006.

³⁵ Örneğin Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda da bu ikilik devam etmektedir. Ortaokullarda seçmeli ders olarak “Adigece” dersini seçmek isteyen öğrencilerin Kiril veya Latin olmak üzere iki alfabeden birini tercih etmesi gerekmektedir: https://tegm.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2019_12/19160145_2020-2021_eYitim_oYretim_yYIYnda_okutulacak_secmeli_derslerin_secimine_yonelik_acYklama_yazYsY.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

Mahallesi'ndeki dili konuşur düzeyde bilen bir katılımcının dile dair kaygısını “*Alfabesi yok.*” (E-75) şeklinde ifade etmesi de bu ikilikten kaynaklanmaktadır.

Ertuğrul Mahallesi'nde, etnik ve kültürel kimliğin korunması ve aktarılmasında dil geri planda kalmaktadır. “*Dil konusunda pek bir şey yapamasam da kültür olarak âdetlerime sahip çıkmaya çalışıyorum.*” (K-23), “*Örf ve âdetlerimizi yaşatabiliyoruz. Dil konusu, toplumun aynı dili konuşması ile gelişebilecek bir durum.*” (E-34), “*Dil öğrenmek için kişisel çabaların ötesine geçemiyorum ve maalesef bu çabalar da kısıtlı. Kültürümü olabildiğince yoğun yaşamaya çalışıyorum. Kimliğime ise sıkı sıkıya bağlıyım.*” (E-27), “*Dili koruyamıyoruz. Kültür olarak da düğünümüz kaldı. Kimliğimizi de koruma çabası içindeyiz.*” (E-60), “*Dilimi konuşabileceğim az insan olduğundan dilden çok kültürümü yaşıyorum.*” (K-31) örneklerinde olduğu gibi katılımcıların birçoğu dile sahip çıkma ve aktarma konusunda elinden bir şey gelmediğini veya yetersiz kaldığını belirtmiş, gelenek ve göreneklere sahip çıkarak kimliklerini ve kültürlerini korumaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Oysa dil, etnik kimlikten ve kültürden bağımsız değildir. Mahallenin thamatelerinden F. İnan'ın (1931-2017) “*Mecbur Çerkesçeyi öğreteceğiz. Ben Çerkes'im demekle olmaz. Çerkesçe de bilmen lazım ki âdetlerinle dilini beraber yaşatasın. Çerkesçeyi öğreneceksiniz, ondan sonra tam Çerkes olunca Çerkesliği devam ettireceksiniz.*”³⁶ ifadesi, etnik kimliğin ve kültürün tanımlanmasında ve korunmasında dilin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dilin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasının veya yok olmasının beraberinde etnik kimliğin, kültürel mirasın ve zenginliklerin de yok olmasına sebebiyet verebileceği göz ardı edilmemelidir (Koca Sarı 2016: 208). Bir katılımcının “*Dilin kaybolmasını istemem çünkü kaybolan şey sadece dil olmaz, kültürü de beraberinde götürür. Asimile eder.*” (K-26) ifadesi, bu durumu özetler niteliktedir.

Sonuç

Ruslarla mücadele eden Çerkesler, savaş ve kendilerine uygulanan soykırım sebebiyle hem ana vatanları Kuzey Kafkasya'da hem sürgün sırasında birçok kayıp vermiştir. Bunlara indirildikleri limanlarda soğuk, açlık ve salgın hastalık nedeniyle verilen kayıplar da eklenmiştir. Çerkesler, daimî iskân yerlerinde yaşam kurmaya başlamadan zaten birçok dil konuşurunu kaybetmiştir. Hayatta kalanların sürgün edildikleri yerlerde, uygulanan iskân politikaları sonucu dağınık bir şekilde yerleştirilmeleri de Çerkesçenin korunması ve aktarımı açısından olumsuz bir etken olmuştur.

Ertuğrul Mahallesi'ndeki Çerkeslerin ataları, Konya'ya geldiklerinde yerli halkın arasına yerleştirilmeyi kabul etmeyip müstakil bir yer istemişlerdir. Kendileri için kurulan bu yerleşim yerinde, ilk zamanlar içlerine kapanık yaşamaları, dış etkilerden korunabilmiş olmaları beraberinde getirdikleri dil ve kültürün korunmasına ve aktarımına olanak sağlamıştır. Zamanla bazı etkenlere (dış evlilik, iş, eğitim vb.) bağlı olarak Türk dili ve kültürüyle daha yoğun etkileşim içerisinde olmuşlar ve kısmen kapalı bir toplum olmaktan çıkmışlardır. Buna rağmen Ertuğrul Mahallesi, Çerkes kimliği bilincini büyük ölçüde canlı tutmayı başarmıştır. Mahalle halkının neredeyse tamamının yaklaşık 130 yıl önce iskân edilenlerin neslinden olması, kendi içlerinden olmayanların mahalleye yerleşmelerine sıcak bakmamaları, şehir merkezine veya farklı şehirlere göçler yaşansa da çoğunun mahalle ile irtibatı koparmaması, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bir araya gelebilmeleri, habzenin yaptırım gücü kimlik erimesini büyük bir oranda engellemektedir.

Mahalle halkı, en büyük değerleri olan habzenin korunmasını ve aktarılmasını Çerkes kimliği, kültürü ve dili için elzem görür. Kültürel değerlerinden yok olmuş veya yok olmaya yüz tutmuş öğeler varsa da kalanları yaşatmaya çalıştıkları söylenebilir. Mahalle halkının etnik kimliğini daha çok âdetlere, toplumsal kurallara uyarak sağladığı; dili geri plana ittiği görülmektedir. UNESCO'nun “kırılgan diller” arasına dâhil ettiği Adige (Çerkes) dilinin tehlike durumu, Ertuğrul Mahallesi'nde daha ileri

³⁶ bk. dipnot 23

boyuttur. Çocukların neredeyse hiçbiri Çerkesçeyi bilmemektedir. Nesiller arası dil aktarımı oldukça zayıflamıştır. Bugün dile hâkim olan dil konuşurların büyük çoğunluğu kendilerinden sonraki nesle dil aktarımını büyük ölçüde sağlayamamış 70 yaş ve üstündeki bireylerdir. Bu sonuç, dilin yok olma yolunda ilerlediğinin bir göstergesidir. Çerkes dilinin tehlikeye girmesi en çok, dil bilenlerin kendinden sonraki nesille konuşmamasından kaynaklanmaktadır. Türkçe bilmeyen ilk nesil yerleştiği coğrafyada hayatını devam ettirebilmek, yerli halkla iletişim kurabilmek için Türkçe öğrenmek zorunda kalmıştır. Zamanla iki dilli konuşur hâle gelen Çerkesler, bir müddet sonra da baskın dilin konuşuru olmuşlardır. Eğitimde, işte, medya dilinde baskın dilin hâkimiyeti Çerkesçenin işlevini ve prestijini kaybettirmiştir. Kısaca, Türkçe önceleri zorunda oldukları için öğrenilmesi gereken bir dil iken zamanla işlevsel ve prestijli olduğu için ana dillerine tercih edilen bir dil hâlini almıştır. Henüz konuşurları bulunduğu için mahallede Çerkesçenin öldüğü söylenemez; fakat önlem alınmaz ve bu şekilde devam ederse dil ölümünün gerçekleşmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Kaynaklar

Aitchison, Jean (2001). *Language Change: Progress or Decay?*. Third Edition. United Kingdom: Cambridge University Press.

Akyüz, Jülide (2008). “Göç Yollarında: Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”. *bilig*. S 46, s. 37-56.

Berber, Ferhat (2011). “19. Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”. *Karadeniz Araştırmaları*. S 31, s. 17-49.

Berkok, İsmail (1958). *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Besleney, Zeynel Abidin (2016). *Türkiye’de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*. (çev. Demirci, Evren). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bice, Hayati (1991). *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Clifford, James (1994). “Diasporas”. *Cultural Anthropology*. 9/3, p. 302-338.

Cohen, Robin (2008). *Global Diasporas: An Introduction*. Second Edition. London and New York: Routledge.

Crystal, David (2015). *Dillerin Katli*. (çev. Cansız, Gökhan). 3. Baskı. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Güleç Solak, Sevcan (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6/1, s.13-37.

Güngör, Fethi (2006). “Kafkasya’da Soykırım ve Sürgün -Kısa Bir Sosyolojik Tahlil-”. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi*. Uluslararası Konferans 21 Mayıs 2005. İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.

Habiçoğlu, Bedri (1993). *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*. İstanbul: Nart Yayıncılık.

Habiçoğlu, Bedri (2001). “Göçün (veya Sürgünün) Nedenleri”. *Çerkeslerin Sürgünü*. s. 118-123. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları.

İpek, Nedim (1991). “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6/1, s. 97-134.

Johanson, Lars (2016). *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler*. (çev. Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine). 4. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.

Karabulut, Ferhat (2005). “Dil Ölümü Bağlamında Kayseri’de Yaşayan Uygur Türk Toplumu”. *bilig*. S 35, s. 17-47.

Karaman, Kasım (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi*. S 21, s. 227-236.

Karpat, Kemal H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. (çev. Tırnakçı, Bahar). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaya, Ayhan (2011). *Türkiye’de Çerkesler: Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koca Sarı, Selcen (2016). “Tehlikedeki Dil Olgusunu Ortaya Çıkaran Etkenler ve Tehlikedeki Türk Dilleri”. *Tehlikedeki Türk Dilleri I: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar*. (ed. Eker, Süer ve Çelik Şavk, Ülkü). C 1, s. 205-224.

McCarthy, Justin (2012). *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. (çev. Sarıkaya, Fatma). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Nettle, Daniel ve Romaine, Suzanne (2002). *Kaybolan Sesler: Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*. (çev. Turgan, Harun Özgür). İstanbul: Oğlak Yayınları.

Özkiraz, Ahmet ve Çetin, Mehmet (2015). 1864 Çerkes Sürgünü Sonrası Anadolu’da Çerkes İskanı ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Karşı Politik Tutumu. *Tesam Akademi*. 2/2, s. 9-28.

Özsaray, Mustafa (2012). *Çerkeslerin İslamlaşması - Çerkeslerin Eski Dinleri ve İslamiyetin Kuzey Kafkasyaya Girişi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Papşu, Murat (2006). “Çerkes-Adıge Yazısının Tarihçesi”. *Nart*. S 51, s.25-30.

Safran, William (1991). “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. 1/1, p. 83-99.

Saydam, Abdullah (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tavkul, Ufuk (2018). *Kafkasya’da Kültürel Etkileşim: Sosyo-Linguistik Bir Araştırma*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yaşayanlar, İsmail (2015). “Kafkas Göçmenlerinin Anadolu’da İskanları ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Yönelik Sosyal ve Ekonomik Politikaları”. *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı IV*. S 74, s. 670-679.

Yılmaz, Mehmet (1996). *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Yılmaz, Mehmet (2017). “Konya’da Çerkez Yerleşimleri”. *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*. (ed. Aköz, Alaattin ve Yörük, Doğan). Konya: Palet Yayınları, s. 251-268.

Genel Ağ Kaynakları

<http://hbogm.meb.gov.tr/www/kurs-programi-onaylari-29092017/icerik/696>

(Erişim Tarihi: 02.04.2020).

https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/19160145_2020-2021_eYitim_oYretim_yYIYnda_okutulacak_secmeli_derslerin_secmine_yonelik_acYklama_yazYs_Y.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192416/PDF/192416eng.pdf.multi> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

<https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2020).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

BOA, DH.MKT. nr.2/61

BOA, İ.DH. nr.1226/95953

BOA, İ.DH. nr.1301/26

BOA, MV. nr.50/51